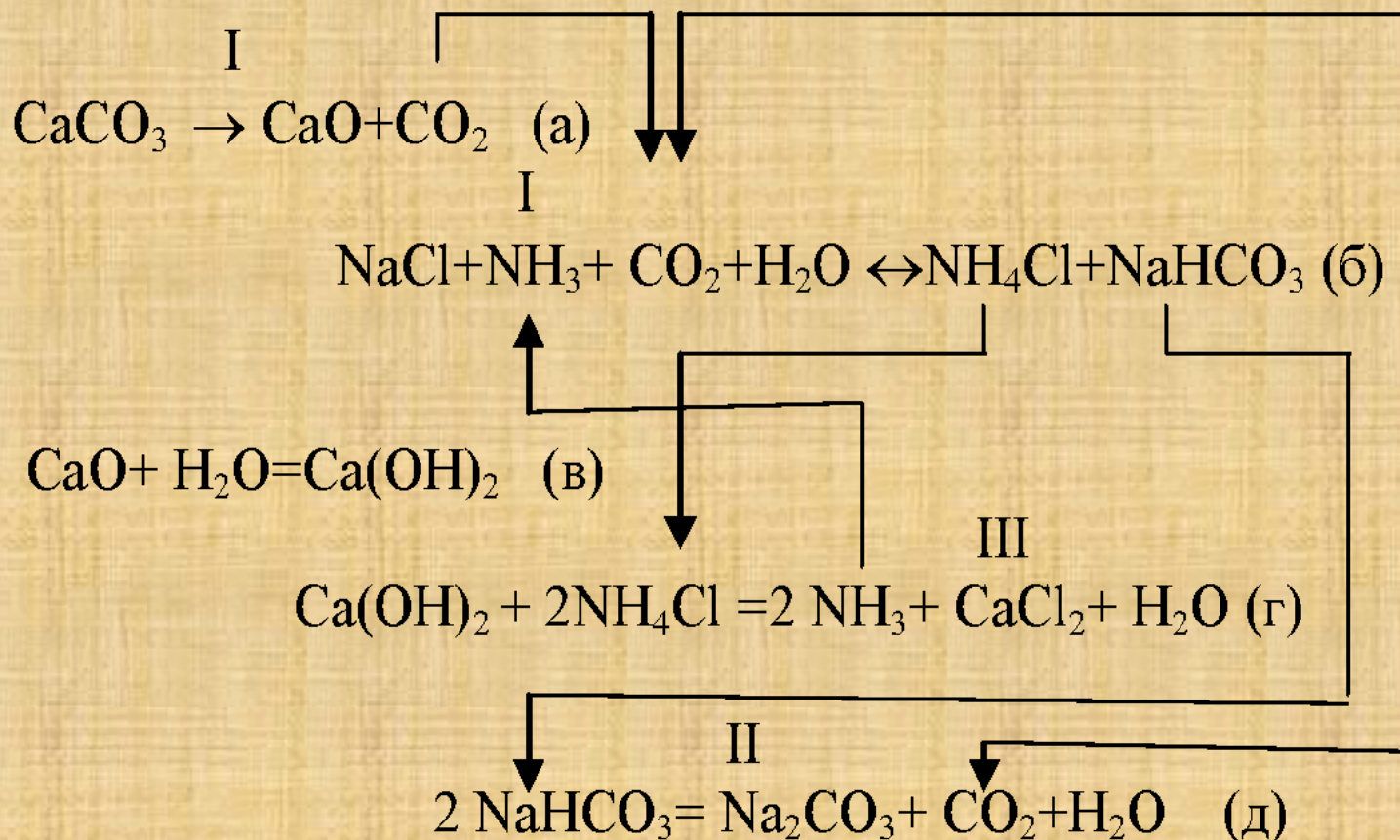

**Дәріс 2. Химиялық, принципіалдық
және технологиялық сызбанұсқалар.**

**Технологиялық процестерді
ұйымдастыру принциптері.**

**Материалдық және энергетикалық
балансты бейнелеу және құру әдістері
мен маңызы.**

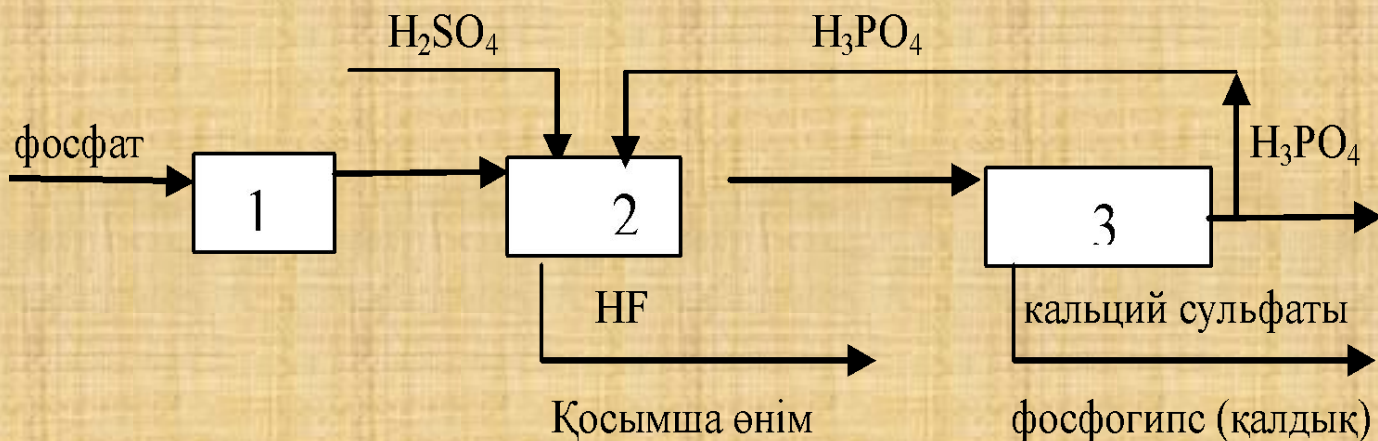
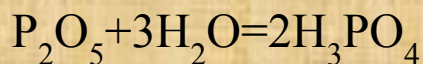
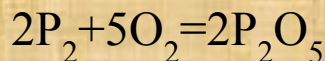
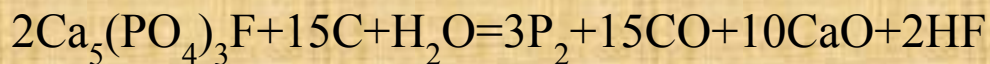
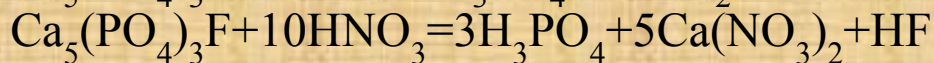
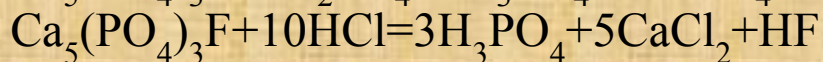
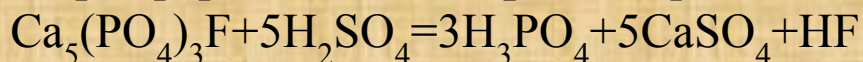
Химиялық, принципиалдық және технологиялық схема

3-сурет. Аммиакты әдіспен сода алу процесінің химиялық сызба-нұсқасы

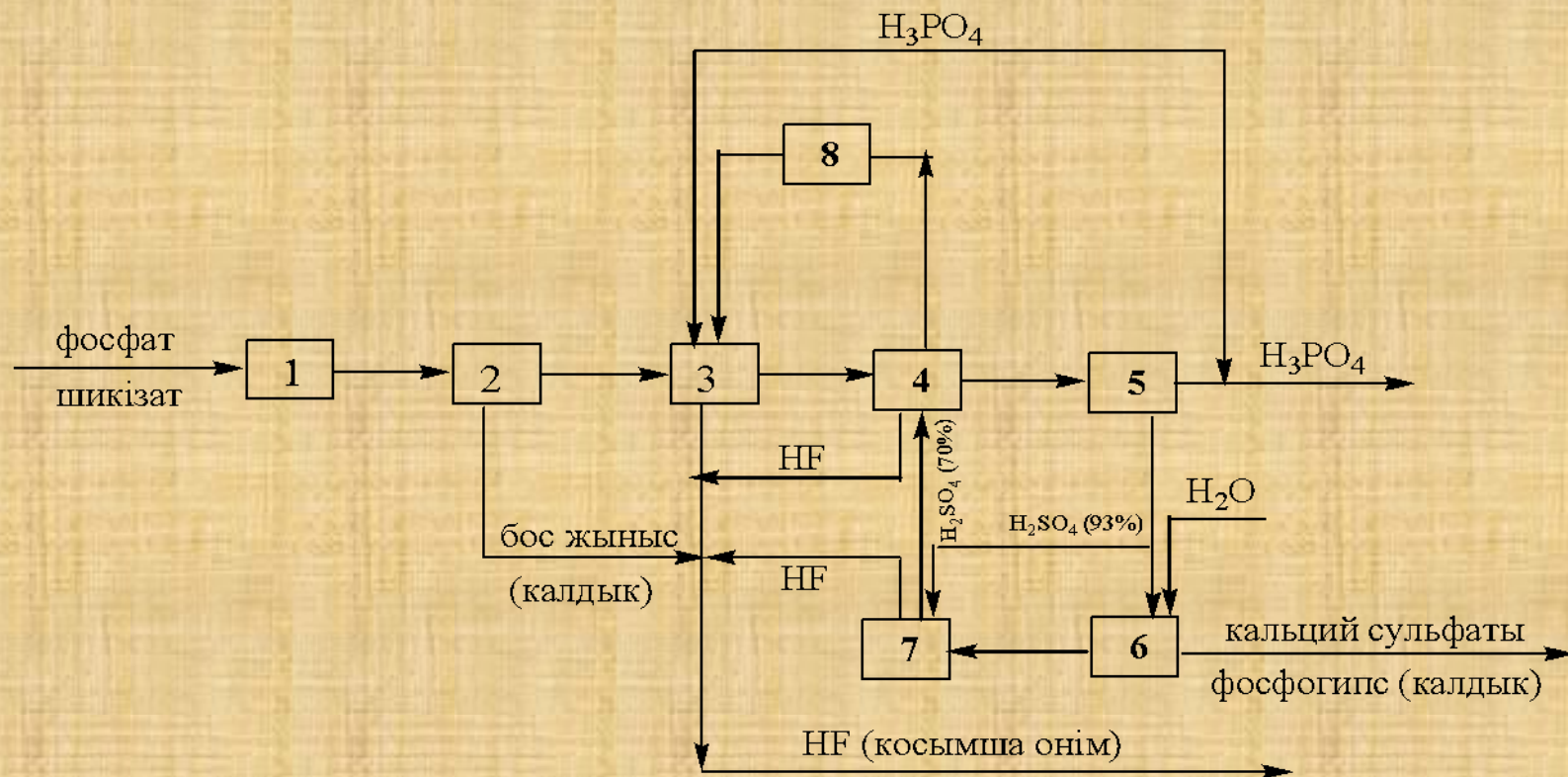
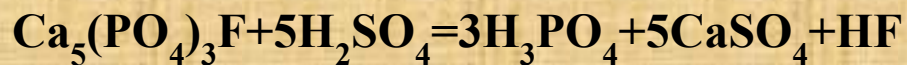
Мұндағы, I - шикізат; II - мақсатты өнім (сода); III - қалдық.

Фосфор қышқылын алу үшін шикізат ретінде фосфаттар (фосфорит және аппатит минералдары) қолданылады. Әртүрлі қышқылдармен фторапатитке $\text{Ca}_5(\text{PO}_4)_3\text{F}$ әсер еткенде, ол фосфор қышқылын түзіп айырылады:

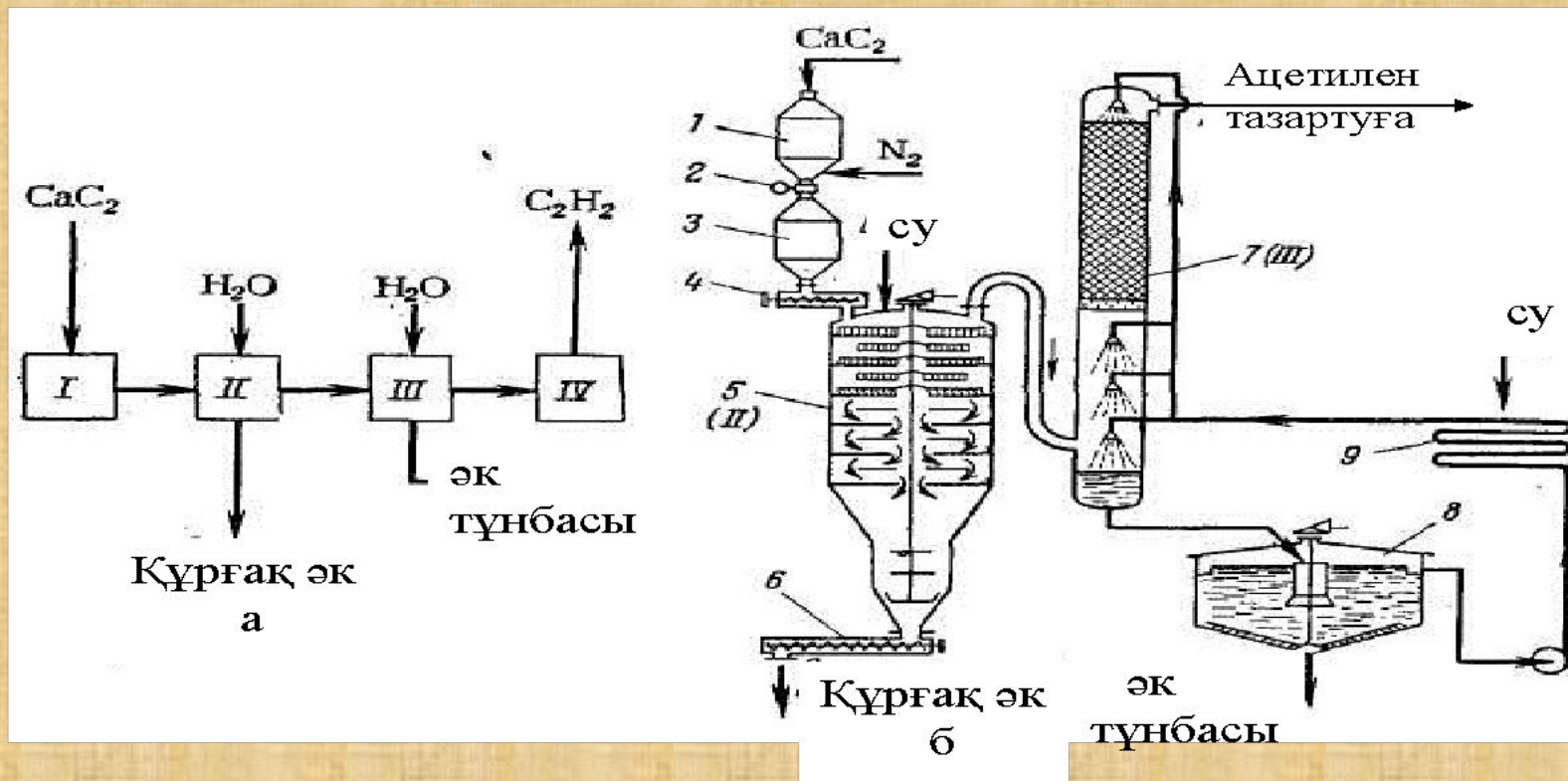
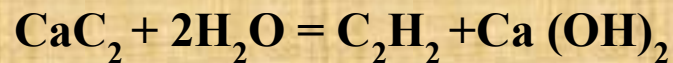
4-сурет. Күкірт қышқылымен айыру арқылы өндірісте фосфор қышқылын алудың принципіалды сызба-нұсқасы.

1 - шикізатты дайындау (фосфатты майдалау); 2-фосфатты химиялық өңдеу; 3-фосфор қышқылын бөліп алу.

5-сурет. Қазіргі уақытта өндірісте фосфор қышқылын алудың принциналды сызба-нұсқасы

1 - фосфорды майдалау; 2-байыту (флотация); 3, 4-химиялық айыру; 5-фосфор қышқылын бөлу; 6-фосфогипсті шаю; 7- H₂SO₄-н сұйылту; 8-қойыртпақты вакуум-буландырғышта салқындету.

6-сурет. Кальций карбидінен ацетилен өндірудің принциналды (а) және технологиялық (б) сызба-нұсқалары

а. I - CaC_2 майдалау, ұсату; II-химиялық реакция; III- C_2H_2 салқындату және шаю; IV- C_2H_2 тазалау.

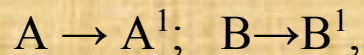
б. 1-қабылдағыш бункер; 2-автоматты тығын; 3-буферлі бункер; 4-шнек; 5-ацетиленді генератор; 6-әкті алуға арналған шнек; 7-скруббер; 8-тұндырғыш; 9-тоңазытқыш.

Химиялық-технологиялық процесс

Шикізаттан дайын өнім алу мақсатында белгілі бір кезектесіп жүретін және бір-бірімен өзара байланысқан процестердің жиынтығын – **химиялық-технологиялық процесс (ХТП)** деп атайды.

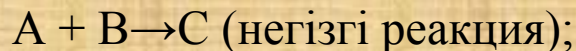
Химиялық-технологиялық процесс – кезектесіп жүретін үш сатыдан тұрады:

1. Шикізатты химиялық өндеуге дайындау:

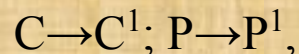
мұндағы, A, B - дайындауға дейінгі шикізат; A^1, B^1 - дайындалған шикізат;

2. Дайындалған шикізаттың реакция өніміне дейін химиялық өзгерісі екі сызба-нұсқамен жүреді:

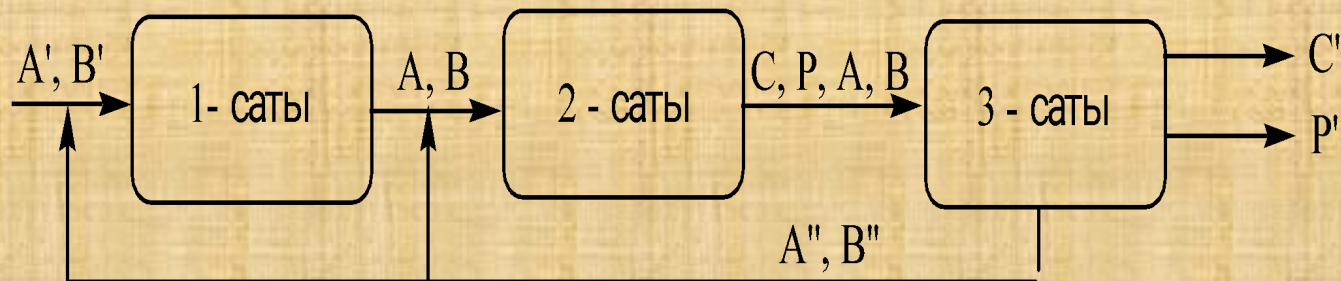

мұндағы C -мақсатты өнім; P -қосымша өнім.

3. Реакциялық қоспадан мақсатты өнімді бөлу және оны тазалау:

мұндағы, C^1 - бөлінген мақсатты өнім; P^1 - бөлінген қосымша өнім.

ХТП-нің принципіалды сызба-нұсқасы

Химиялық-технологиялық процестерді ұйымдастыру

Химиялық-технологиялық процесті ұйымдастыру сатылары:

- ❖ процестің химиялық-технологиялық сызба-нұсқаларын жасау;
- ❖ оптималды технологиялық параметрлерді таңдау және процестің технологиялық режимін анықтау;
- ❖ аппараттардың конструкциясын және типтерін таңдау;
- ❖ процестің әрбір сатысын бақылайтын және реттейтін параметрлерін анықтау.

Химиялық-технологиялық жүйенің моделін екі топқа бөледі:

- ❖ жазу (формула, теңдеулер түрінде)
- ❖ графикалық (сызба-нұсқа және басқа графикалық бейнелеулер түрінде)

Материалдық және энергетикалық баланс

$$\sum V \text{ кіріс} = \sum V \text{ шығыс}$$

Материалдық баланс – масса сақталу заңына негізделген.

технологиялық операцияға түсетін заттың массасы - *кіріс*

операция нәтижесінде алынған барлық заттың массасына - *шығыс*

Жалпы жағдайда материалдық баланс келесі теңдеумен өрнектеледі:

$$V_{\text{к}} + V_{\text{с}} + V_{\text{г}} = V'_{\text{к}} + V'_{\text{с}} + V'_{\text{г}}$$

мұндағы, $V_{\text{к}}$, $V_{\text{с}}$, $V_{\text{г}}$ - бірлік уақытта операцияға түсетін қатты, сұйық және газ тәрізді заттардың массасы; $V'_{\text{к}}$, $V'_{\text{с}}$, $V'_{\text{г}}$ - алынатын өнімнің массасы.

Нәтижесінде бірнеше өнімдер түзілетін химиялық процестердің материалдық балансын жасаумен танысу үшін байытылған колчеданды күйдіруге арналған КС-450 пешінің қайнаушы қабатының материалдық балансын жасауды мысалға алып қарастырайық

Энергетикалық баланс - энергияның сақталу заңына негізделген. Соған сәйкес процеске енгізілген энергия мөлшері, бөлінетін энергияның мөлшеріне тең, яғни энергияның кірісі оның шығысына тең.

$$\sum Q_{\text{кіріс}} = \sum Q_{\text{шығыс}}$$

Жылу балансы жалпы түрде мына теңдеумен беріледі:

$$Q_K + Q_C + Q_G + Q_{\text{Физ.пр}} + Q_R + Q_{\Pi} = Q'_K + Q'_C + Q'_G + Q'_{\text{Физ.пр}} + Q'_R + Q'_{\Pi}$$

мұндағы, Q_K, Q_C, Q_G - қатты, сұйық және газтәріздес материалдармен аппаратқа берілетін жылу.

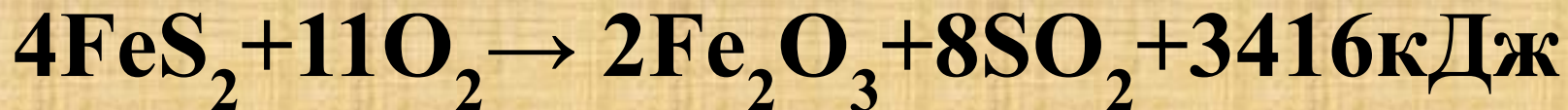
Q'_K, Q'_C, Q'_G - шығарылатын материалдармен кететін жылу;

$Q_{\text{Физ.пр}}, Q'_{\text{Физ.пр}}$ - физикалық процестерде сіңірілетін және бөлінетін жылу;

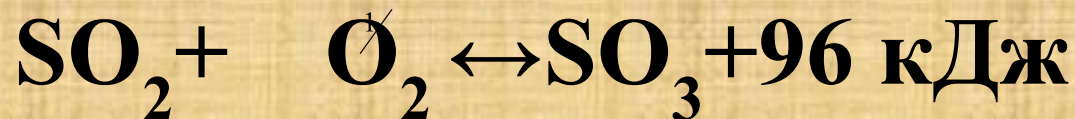
Q_R, Q'_R - экзо және эндотермиялық реакциялардың жылуы;

Q_{Π}, Q'_{Π} - аппараттан шығарылатын және аппаратқа сырттан берілетін жылу.

Байытылған колчедан - минерал пириттен (FeS_2) тұрады. Колчеданды күйдіргенде күкіртті ангидрид (SO_2) түзіледі, ол күкірт қышқылын алу үшін шикізат болып табылады. Колчеданды күйдіру реакциясының жалпы теңдеуі:

Күйдіру процесінде түзілген күкіртті ангидридтің біраз мөлшері күкірт ангидридіне дейін тотығады:

Материалдық балансының жалпы теңдеуі:

$$B_{\text{кол}} + B_{\text{кол.ылғ}} + B_{\text{ауа}} + B_{\text{ауа.ылғ}} = B_{\text{өрт}} + B_{\text{SO}_2} + B_{\text{SO}_3} + B_{\text{O}_2} + B_{\text{N}_2} + B_{\text{H}_2\text{O}}$$

мұндағы, $B_{\text{кол}}$, $B_{\text{кол.ылғ}}$, $B_{\text{ауа}}$, $B_{\text{ауа.ылғ}}$ - жанған колчеданның (құрғақ), колчедандағы су, ауа (құрғақ), ауадағы су массасы, кг/сағ.

Есептеу шарттары

Күкірт қышқылына (100% H_2SO_4) есептегенде КС-450 пешінің өнімділігі, кг. сағ ⁻¹	$B_{\text{H}_2\text{SO}_4} = 20833$
Колчедандағы күкіртті пайдалану дәрежесі	$\beta = 0,885$
Құрғақ колчедандағы күкірт	$C_s = 41$
Колчедандағы ылғал	$C_{\text{ылғ}} = 6$
Өртендідегі күкірт	$C_{\text{өрт}} = 1$
Құрғақ күйдіру газындағы SO_2	$C_{\text{SO}_2} = 14,5$
Құрғақ күйдіру газындағы SO_3	$C_{\text{SO}_3} = 0,1$
Ауаның салыстырмалы ылғалдылығы	$\phi = 50$

КС -450 пешінің материалдық балансы

Кіріс	Мөлшері		Шығыс	Мөлшері	
	кг.сағ ⁻¹	м ³ .сағ ⁻¹		кг.сағ ⁻¹	м ³ сағ ⁻¹
Колчедан	18768	-	өртенеді, күйдіру газы	14038	
Колчедан ылғалдылығы	1198	-	SO ₂ SO ₃	15337 129	5243 36
Құрғақ ауа	49400	38147	O ₂	1063	744
Ауамен бірге ылғал	358	445	N ₂ H ₂ O	37600 1556	30136 1936
Барлығы	69724	38592	Барлығы	69724	38092

КС-450 пешінде колчеданды күйдіру процесінің теңдеуі бойынша жылу балансының теңдеуі былай жазылады:

$$Q_{\text{кол}} + Q_{\text{кол.ылғ}} + Q_{\text{ауа}} + Q_{\text{ауа ылғ}} + Q_p = Q_{\text{өрт}} + Q_{\text{г}} + Q_{\text{ф}} + Q_{\text{п}}$$

мұндағы, $Q_{\text{кол}}$, $Q_{\text{кол.ылғ}}$, $Q_{\text{ауа}}$, $Q_{\text{ауа ылғ}}$ - ылғалды ауамен және құрғақ ауамен пешке берілетін, жылу мөлшері, $\text{кДж} \cdot \text{сағ}^{-1}$;

Q_p - реакция бойынша бөлінетін жылу мөлшері, $\text{кДж} \cdot \text{сағ}^{-1}$;

$Q_{\text{өрт}}$, $Q_{\text{г}}$ - өртенеді және күйдіру газымен бірге пештен шығарылатын жылу мөлшері, $\text{кДж} \cdot \text{сағ}^{-1}$;

$Q_{\text{ф}}$ - судың булануына және колчедан құрамындағы судың булануына жұмсалатын жылу мөлшері, $\text{кДж} \cdot \text{сағ}^{-1}$;

$Q_{\text{п}}$ - қоршаған ортаға кететін жылу шығыны, $\text{кДж} \cdot \text{сағ}^{-1}$;

КС-450 пешінің жылу балансы

Кіріс	Мөлшері		Шығыс	Мөлшері	
	$10^{-3}\text{кДж}\cdot\text{сағ}^{-1}$	%		$10^{-3}\text{кДж}\cdot\text{сағ}^{-1}$	%
Құрғақ колчедан жылуы	204	0,20	Өртенді жылуы	8380	8,2
Колчедан ылғалының жылуы	101	0,10	Күйдіру газының жылуы	46128	45,3
Құрғақ ауа жылуы	993	0,97	Қайнау-шы қа-батта бу алу үшін қажет жылуы	46437	45,5
Ауа ылғалының жылуы	13,4	0,01	Жылу шығыны	1022	1,0
Колчедан-ның жану жылуы	100656	98,72			
Барлығы	101954	100	Барлығы	101967	100

**НАЗАРЛАРЫҢЫЗҒА
РАХМЕТ**